

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt / volume: 5 • sayı/issue: 2 •(Aralık/December 2022): 617-636

**Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden
Günümüze Vehhâbîlik**

*Wahhabism from the Formation Process to the Present as a
Religious-Political Movement*

Hüseyin ŞAHİN

Dr. MEB, İller Bankası Özel Eğitim Uygulama Okulu Müdürü

PhD., İlbank Special Education Practice School Director

Ankara/Türkiye

✉ h.sahin.06@gmail.com orcid.org/0000-0001-8920-826X

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 11.12.2022

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2022

Atf/Cite as: Şahin, Hüseyin. "Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhâbîlik". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (Aralık 2022): 617-636. <https://doi.org/10.52637/kiid.1182672>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Hüseyin ŞAHİN | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0
(CC BY-NC) International License

Dini-Politik Bir Hareket Olarak Teşekkül Sürecinden Günümüze Vehhâbilik

Öz

Bu makalenin konusu, 18. yüzyılın ortalarında, o zamanlar Osmanlı Devleti yönetiminde olan Arabistan'ın Necd bölgesinde, Muhammed bin Abdülvehhâb'ın (öl. 1792) önderliğinde ortaya çıkan ve günümüzde Suûd Devleti'nin resmi mezhebi olan Vehhâbilik hareketidir. Genel olarak Hanbelî ekolüne dayanan bu hareketin oluşumunda İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350) gibi âlimlerin, selevin saf inancına dönme anlayışı oldukça etkili olmuştur. İbn Abdülvehhâb temel olarak tevhide odak noktası yapmış, özellikle şirk ve bid'at konularında oldukça katı görüşler ortaya koymuştur. İbn Abdülvehhâb görüşlerini yayarken, çeşitli bid'atlarla bozulmuş dini temizleyerek aslına döndürme ve ihya etme iddiasında olduğunu savunmuştur. Fakat onun başlattığı bu hareketin Osmanlı karşıtı bir isyana dönüşmesi ve süreç içerisinde özellikle İngilizlerle kurulan ve günümüzde hala süren yakın ilişkilerin varlığı çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ayrıca Batılı birçok seyyah ve diplomatın bu hareketi "reformist", "İslam Protestanları" gibi sempatik kavramlarla tanımlaması ve bu harekete tarihi süreç içerisinde verdikleri destekler tartışmaları derinleştirmiştir. Dolayısıyla dinî ihya iddiası taşıyan bu hareketin salt dini saikle mi yoksa siyasi gaye ile mi ortaya çıktığı hala tartışmalı bir konudur. Ancak ortaya çıkışından sonraki gelişmeler, bu hareketin dini referanslı politik bir hareket olduğunu göstermektedir. Vehhâbilik temel olarak dindeki bid'atlara karşı çıkmayı ve peygamber zamanındaki dini hayat tarzına dönüş düşüncesini esas alan fikirlerle ortaya çıkmıştır. Ancak kısa süre sonra Osmanlı Devleti'nin İslam dinini yorumlama ve yaşayış şekline itiraz ederek, kendisine siyasi müttefikler bulmuş ve onlarla birlikte silahlı mücadele yürüterek Osmanlı Devleti'nin Arap yarımadasındaki gücünü kırma gayesi gütmüştür. İbn Abdülvehhâb, bunu yaparken özellikle bid'at, hurafe ve şirk kavramlarından hareketle katı yorumlar ortaya koymuş ve bunu kabul etmeyen kimselerin şirke düştüğünü, dinden çıktığını, dolayısıyla böyle kimselerin can ve mallarının helal olduğunu iddia etmiştir. Vehhâbilik kendi görüşlerini kabul ettirmek için baskı, şiddet ve silahı bir yöntem olarak benimsemiştir. Yöntemindeki katılık nedeniyle ilk başlarda fazla taraftar bulamayan İbn Abdülvehhâb kendisine siyasi destek aramaya başlamış ve ilk önce Uyeyne emiri Osman'ı ikna etmiştir. Ancak gelen tepkiler üzerine kısa süre içerisinde bu desteği kaybetmiş ve bulunduğu bölgeden sürülmüştür. Bunun üzerine Riyad yakınlarındaki Dir'iye kasabasına gelen İbn Abdülvehhâb, 1744 yılında oranın emiri Muhammed bin Suûd'u ikna ederek onunla tarihte Dir'iye sözleşmesi olarak bilinen bir anlaşma yapmıştır. Böylece aradığı siyasi ve askeri desteği bulmuş olan Vehhâbîler, kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin İslam dinini yorumlama ve yaşayış şekline itiraz ederek isyana giriştiler. Vehhâbîlerin bu isyanı Osmanlı'nın dini ve siyasi bütünlüğünü bozmuş, Türk düşmanlığını içeren Arap milliyetçiliğinin doğuşunda etkili olmuş ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandırmıştır. Bu durum 400 yıl Türk hâkimiyetinde kalmış olan Hicaz bölgesinin tamamen ayrılması sonucunu doğurmuştur. Ortaya çıktığı andan bu yana şiddet ve baskı yoluyla etkisini sürekli artıran Vehhâbilik etkili olduğu bölgelerde dinî, sosyal ve siyasi alanlarda çeşitli değişimlere neden olmuştur. Halen etkisini İslam dünyasının değişik yerlerinde devam ettirmektedir. Günümüzde Suûd Devleti'nin resmî ideolojisi durumundadır. Vehhâbilik uzun süredir Suûdi Arabistan Devleti'nin her türlü desteği ile İslam coğrafyasında yayılmaya çalışılmaktadır. Suûdi Arabistan prensi Muhammed bin Selman, Batının talebiyle Vehhâbîliği yaymaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu durum Vehhâbîliğin ağırlıklı olarak politik bir hareket olduğunun göstergesidir. Bunun sonucunda İslam dünyasının çeşitli yerlerinde Vehhâbî etkisi görülmeye başlamış ve buna bağlı olarak yeni dini hareketler oluşmuştur. Bu hareketlerden bazıları terörü, silahı ve şiddetli yöntem olarak benimseyen radikal dini gruplardır. Son dönemlerde gerek Amerika önderliğindeki Batılı güçlerin çeşitli bahanelerle Müslüman coğrafya üzerine yapmış oldukları acımasız saldırı ve işgaller, gerekse İslam dünyasının kendi içerisindeki gelişmeler, Selevi-Vehhâbî düşünce içinde eskiden beri var olan ayrışmaları derinleştirmiştir. Bunun sonucu olarak günümüzde Selevîliğin, Suûdi Selevîlik, Cihadi Selevîlik ve Tekfirci Selevîlik olarak isimlendirilen üç biçimi ortaya çıkmıştır. Bu çalışma kendilerini Selevîlik ekseninde değerlendiren Vehhâbîliğin ortaya çıkışı, teşekkül süreci ve günümüzdeki durumunu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Vehhâbilik, Muhammed b. Abdülvehhâb, Selevîlik, Suûdi Arabistan.

Wahhabism from the Formation Process to the Present as a Religious-Political Movement

Abstract

The subject of this article is the Wahhabism movement, which emerged in the middle of the 18th century in the Najd region of Arabia, which was under the rule of the Ottoman Empire at that time, under the leadership of Muhammad ibn Abd al-Wahhab, and is now the official sect of the Saudi State. In the formation of this movement, which is generally based on the Hanbali school, the understanding of scholars such as Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim al-Jawziyya to return to the pure belief of the predecessor was quite effective. Ibn 'Abd al-Wahhab basically focused on tawhid and put forward very strict views on the issues of shirk and bid'ah. While spreading his views, Ibn 'Abd al-Wahhab claimed that he was claiming to restore and revive the religion that had been corrupted by various innovations. However, the transformation of this movement he started into an anti-Ottoman revolt and the existence of close relations, especially with the British, which still continue today, brought along various discussions. In addition, the definition of this movement by many Western travelers and diplomats with sympathetic concepts such as "reformist" and "Islamic Protestants" and the support they gave to this movement throughout the historical process deepened the discussions. Therefore, it is still a controversial issue whether this movement, which claims to be a religious revival, emerged with purely religious or political aims. However, the developments after its emergence show that this movement is a political movement with religious references. Wahhabism has emerged with the minded people who mainly oppose the innovations in religion and return to the religious lifestyle in the time of the prophet. However, after a short while, he objected to the way the Ottoman Empire interpreted and lived the religion of Islam, found political allies for himself, and by carrying out an armed struggle with them, he aimed to break the power of the Ottoman Empire in the Arabian peninsula. While doing this, Ibn Abd al-Wahhab put forward strict interpretations, especially based on the concepts of bid'ah, superstition and shirk, and claimed that those who do not accept this fall into polytheism, become apostate, and therefore, the lives and property of such people are halal. Wahhabism has adopted oppression, violence and weapons as a method to impose its views. Ibn Abd al-Wahhab, who could not find many supporters at first due to the rigidity of his method, started to seek political support for him and first persuaded Osman, the Amir of Uyeyna. However, after the reactions, he lost this support in a short time and was exiled from the region. Upon this, Ibn Abd al-Wahhab, who came to the town of Dir'iyah near Riyadh, convinced Muhammad ibn Saud, the amir of that place, in 1744, and made an agreement known as the Dir'iyah contract in the history. Thus, the Wahhabis, who found the political and military support they were looking for, started a rebellion in a short time by objecting to the Ottoman Empire's interpretation and lifestyle of Islam. This revolt of the Wahhabis disrupted the religious and political integrity of the Ottoman Empire, was effective in the birth of Arab nationalism, which included Turkish hostility, and accelerated the collapse of the Ottoman Empire. This situation resulted in the complete separation of the Hijaz region, which had been under Turkish rule for 400 years. Wahhabism, which has continuously increased its influence through violence and oppression since its emergence, has caused various changes in religious, social and political fields in the regions where it is effective. It still maintains its influence in different parts of the Islamic world. Today, it is the official ideology of the Saudi State. Wahhabism has been trying to spread in the Islamic geography for a long time with all the support of the Saudi Arabian State. Saudi Arabian Prince Muhammad ibn Salman stated that they are trying to spread Wahhabism at the request of the West. This is an indication that Wahhabism is predominantly a political movement. As a result, the Wahhabi effect began to be seen in various parts of the Islamic world and new religious movements were formed accordingly. Some of these movements are radical religious groups that adopt terror, weapons and violence as methods. In recent years, both the brutal attacks and occupations of the Western powers under the leadership of the USA on the Muslim geography with various excuses, as well as the developments within the Islamic world itself have deepened the long-standing divergences in Salafi-Wahhabi thought. As a result of this, three forms of Salafism have emerged today called Saudi Salafism, Jihadi Salafism and Takfiri Salafism. This study deals with the emergence of Wahhabism, which evaluates itself on the axis of Salafism, its formation process and its current situation.

Keywords: Kalam, Wahhabism, Muhammad ibn Abd al-Wahhab, Salafism, Saudi Arabia.

GİRİŞ

Bugün Suûdi Arabistan'ın resmî mezhebi (ideolojisi) durumunda bulunan Vehhâbîlik, 1740'larda Arap yarımadasının Necd bölgesinde, Muhammed bin Abdülvehhâb'ın önderliğinde ortaya çıkan bir harekettir. Vehhâbîlik, kişilere aşırı ölçüde kutsallık atfederek Allah'a yakınlaşma vesilesi kılınması ve dinin saf halini bozduğu iddiasıyla, dinin aslında olmayan bid'atların çoğalmasında gibi nedenlerle bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır.¹ Bu harekete kurucusuna nispetle, muhalifleri tarafından "Vehhâbî" ismi verilmiştir. Ancak mensupları bu isimden hoşlanmadıkları için kendilerini "Muvahhidûn" olarak adlandırmışlar,² Vehhâbî isimlendirmesini reddederek kendilerinin itikatta Selef, amelde Hanbeli mezhebinden olduklarını savunmuşlardır. Bazı taraftarları ise dinin anlaşılması ve yaşanmasında ilk üç neslin örnek alınmasını talep etmeleri nedeniyle "Selefiyye" ismini tercih etmekle birlikte Vehhâbî ismi yaygınlaşmıştır.³

Vehhâbîlik; dönemin dini, siyasi, sosyal, ekonomik, askeri, coğrafi şartlarında ortaya çıkan dini ve siyasi bir harekettir. Nihai noktada bu hareketi, salt dini bir hareket yerine siyasi karakteri daha baskın bir hareket olarak tanımlamak mümkündür. Zira Vehhâbîlik, Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıla kadar devam ettirdiği dini, siyasi yapıya ve geleneklere açıkça bir meydan okumanın yanında, hareketin doğduğu Arabistan bölgesindeki mevcut dini ve siyasi yapıyı da değiştirme amacında olmuştur. Bunun için Abdülvehhâb özellikle tevhid ve bid'at konularına yoğunlaşmış ve buradan hareketle bid'at ehli olan Müslümanların şirke ve küfre girdiklerini iddia ederek onların öldürülmesini ve mallarını gasp etmeyi meşru kabul etmiştir.⁴ Bozulan mevcut din anlayışını İslam'ın ilk dönemindeki saflığına döndürme iddiasıyla harekete geçen İbn Abdülvehhâb 1744 senesinden itibaren, Suûd ailesinin siyasi ve askeri desteğiyle, Osmanlı Devleti'ne karşı dini görünümlü bir kıyamın teorisyenliğini yapmıştır.⁵

Aslında Abdülvehhâb'ın, dinin yenilenmesi çağrısı siyasal bir duruşun sonucudur. Bid'atları kaldırma, dini aslına döndürme ve ihya etme hedefiyle ortaya çıkan Vehhâbî hareket, Suûd ailesinin desteğini sağlayınca siyasî mahiyetini hemen göstermiş ve Osmanlı karşıtı bir renge bürünmüştür. Gerçekte bu hareket Osmanlı Devleti'ne, onun benimsediği resmi Hanefilik yorumuna ve Arabistan bölgesindeki halkın dini yaşantısındaki Türk etkisine meydan okuma amacıyla başlamıştır.⁶ İbn Abdülvehhâb'a göre, Osmanlı sultanı ve halifesinin temsil ve himaye ettiği İslam, gerçek İslam değildir. Dolayısıyla Osmanlı sultanı, ümmetin gerçek lideri olmaktan uzaktır. Bu ve benzeri fikirlerle Osmanlı Devleti'ne karşı eleştirilerini yoğunlaştıran Vehhâbîler, Orta Arabistan'da, başında Muhammed bin Suûd'un olduğu kabilenin kuvvetleriyle birleşerek isyan başlatmışlardır.⁷ Osmanlı idaresi bir müddet sonra bu isyanı bastırmışsa da, daha sonra tekrar başlayan Vehhâbî isyanları sonucunda Osmanlı'nın siyasi ve dini bütünlüğü bozulmuştur. Nihayetinde bu durum Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandırmış ve 400 yıl Türk hâkimiyetinde kalmış olan Hicaz bölgesinin tamamen ayrılması sonucunu doğurmuştur.

Vehhâbîlik, Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) temellerini attığı ve İbn Teymiyye'nin geliştirdiği Selefî hareketin 18. yüzyılda İbn Abdülvehhâb tarafından yeniden yorumlanmış ve dinamizm kazandırılmış versiyonudur. Dolayısıyla Vehhâbî hareketi, Selefî alimlerin dini

¹ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, çev. Hasan Karakaya-Kerim AYTEKİN (İstanbul: Hisar Yayınları, 1983), 260.

² Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996), 96.

³ Mehmet Ali Büyükkara, "Çağdaş İslami Akımlar", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Ali Büyükkara (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2010), 218-219.

⁴ Muhammed bin Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, thk. Abdullah Hanif (İstanbul: Muvahhid Yayınları, 2013), 9.

⁵ Selda Güner, "Osmanlı Söyleminde Birinci Vehhâbî-Suûdî Hareketi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 17/2 (2012), 83.

⁶ Alexei Vassiliev, *The history of Saudi Arabia* (London: Saqi Books, 1998), 69-80.

⁷ Hüseyin G. Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), 183-184.

sonradan oluşan etkilerden arındırma ve sadeleştirme fikrini benimseyerek özellikle Sünni gelenek içerisinde bir ihya ve ıslah iddiasıyla ortaya çıkmıştır.⁸ Fakat Selefi imamlarından farklı olarak bid'at sahibi olarak nitelediği Müslümanları tekfir ederek öldürmeyi meşru görmeye başlamış ve hakimiyet oluşturmak için siyasal faaliyetlere girişmiştir. Bu hareketin faaliyetleri neticesinde Osmanlı Devleti yıkılmış ve bugünkü Suûdi Arabistan devleti kurulmuştur. Vehhâbiler bunu büyük bir başarı olarak görmektedirler. Fakat Vehhâbîliğin bu görece "başarı"sının altında yatan gerçek, fikrî bir ihya hareketi olması değil, onun siyasî ve askeri organizasyon şeklinde bir destek elde etmesiyle açıklanabilir.⁹

Vehhâbilik I. Suûd Devleti'nin (1744-1818) kuruluşundan itibaren devletin resmî dini ideolojisi olmuştur ve bu özelliğini günümüzde sürdürmektedir. Vehhâbî anlayış uzun süredir Suûdi Arabistan Devleti'nin her türlü desteği ile İslam coğrafyasında yayılmaya çalışılmaktadır. Fakat son dönemde, özellikle 1991 yılındaki Körfez Savaşı'ndan itibaren yaşanan gelişmeler, Selefi-Vehhâbî düşünce içinde eskiden beri var olan ayrışmaları derinleştirmiştir. Bunun neticesinde Suûdi Arabistan'ın resmi ideolojisi durumundaki Vehhâbî anlayışa muhalif olan Sahve (uyanış) hareketi ortaya çıkmıştır. Suûdi Arabistan'daki Sahve hareketi, 1960'lerden itibaren Mısır başta olmak üzere çeşitli ülkelerden yaşadıkları baskılar sonucu ayrılmak zorunda kalan ve birçoğu İhvan (Müslüman Kardeşler) geleneğinden gelen kişilerin, Vehhâbî anlayış ile İhvan düşünce geleneğini sentezlemesiyle oluşmuştur. Suûdi Arabistan'ın iç ve dış politikalarına muhalefet eden Sahve hareketi alternatif bir devlet anlayışı ortaya koyarak hem ülke içerisindeki hem de ülke dışındaki Müslümanların bir kısmı üzerinde etkili olmaya başlamıştır.¹⁰ Bunun sonucu olarak günümüzde Selefiliğin, Suûdi Selefilik, Cihadi Selefilik ve Tekfirci Selefilik olarak isimlendirilen farklı biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, çalışmanın temel amacı, dini ihya iddiasıyla ortaya çıktığı andan itibaren Müslümanların dini siyasî birliğini olumsuz şekilde etkileyen ve günümüzde terör, kaos ve istikrarsızlık oluşturan radikal hareketlerin dayanağı durumunda bulunan Vehhâbî anlayışın teşekkül sürecini ve günümüzdeki durumunu ele almaktır.

1. VEHHÂBİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Kurucusuna nispetle isimlendirilen Vehhâbilik, 18. yüzyılın ortalarında Arabistan'ın Necd bölgesinde Muhammed bin Abdülvehhâb'ın fikirleri çerçevesinde ortaya çıkan dini-siyasi bir harekettir. Soy olarak Benî Temîm kabilesine mensup olan İbn Abdülvehhâb, 1703 yılında Necd'e bağlı Uyeyne kasabasında doğmuştur.¹¹ Ailesinden Hanbelî mezhebine bağlı önemli âlimler çıkmış olup dedesi Süleyman ve babası Abdülvehhâb Necd bölgesinin tanınan Hanbelî âlimlerindedir. İlk eğitimini Uyeyne kadılığı yapan babasından alan İbn Abdülvehhâb önce Mekke'ye ardından Medine'ye geçerek burada kaldığı süre içerisinde üzerinde büyük etkiler bırakacak olan İbn Teymiyye'nin görüşlerini incelemiştir. Daha sonra Basra'ya gitmiş, kısa süre sonra bölge halkının dini yaşamındaki bazı uygulamalara karşı çıkması nedeniyle yaşanan sıkıntılardan dolayı memleketi Necd'e dönmek zorunda kalmıştır.¹²

İbn Abdülvehhâb, ilim tahsili için yaptığı seyahatler esnasındaki gözlemlerinden hareketle halkın inanç ve yaşam şekillerinin geçek İslam'dan saptığını düşünmeye başlamıştır.¹³ Ona göre kendi zamanında, Necd başta olmak üzere, bütün bölge halkı dini

⁸ İsmail Akdoğan - Rıdvan Kalaycı, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 1/1 (2014), 163.

⁹ Hüsnü Ezber Bodur, *Dini İhya hareketi Olarak Vahhabiliğin Doğuşu, Gelişmesi. Sosyo-Politik, Ekonomik Neticeleri* (Erzurum: Erzurum Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1986), 12.

¹⁰ Akdoğan - Kalaycı, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik", 157.

¹¹ James Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia* (New York: Facts On File, 2004), 113; Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964), 438.

¹² Michael Cook, "Muhammed bin Abdülvehhâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/489; Y. Ziya Yörükân, "Vehhâbilik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953), 55.

¹³ Akdoğan - Kalaycı, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik", 164.

işlerde bid'atların yaygınlaşması nedeniyle şuurlu bir müminin razı olamayacağı durumdaydı. Bölgede veli olduğuna inanılan kişilere, türbelere, taşlara ve ağaçlara ibadet edilmesi gibi uygulamalar, falcılara ve müneccimlere danışmak, kabirlerin üstüne türbe yapmak ve bunlardan medet ummak oldukça yaygınlaşmıştı. Bunların yanında, cinlere dua etmek ve yardım istemek, onların şerlerinden korunmak maksadıyla adlarına kurban kesip etini evin kuytu yerlerine koymak halk arasında yaygın olan adetlerdendi.¹⁴

Aslında Necd bölgesindeki o dönemin dini hayatını detaylı şekilde tasvir eden eserlerde bazı zıtlıklar bulunmaktadır. Bazı yazarlar o zamanki dini durumu oldukça abartmış, kötü ve olumsuz bir şekilde tasvir etmiştir. Örneğin gezgin Palgrave (öl. 1888), Necd halkının o dönemdeki durumu hakkında onların, Kur'an'a karşı ihmalkârlık yaptıklarını, kıblenin yönünü bile unuttuklarını, orucu, zekâtı ve haccı da unutmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Bazıları ise Necd bölgesini o dönemde dini yönden İslam aleminin en berrak ve en temiz yeri olarak tasvir etmiştir. Bu iki tasvirin de abartılı olduğunu ve Necd bölgesinin diğer İslam bölgelerinden çok farklı bir durumda olmadığını söylemek mümkündür. İslam'a aykırı bid'at ve hurafeler çoğalmış, fakat bunlar bölge halkını dini vecibeleri olan namaz, zekât oruç ve hac gibi ibadetleri unutma noktasına getirmemiştir.¹⁵ Bununla birlikte, Vehhâbîlerin dönemin dini hayatını oldukça kötü gösterme çabası içinde oldukları görülmektedir.¹⁶ Bunun nedeninin, Abdülvehhâb'ın ve beraberindekilerin, Halife'ye ve Osmanlı'ya karşı isyanlarını ve Müslümanlara yaptıkları zulümleri meşrulaştırabilmek olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Abdülvehhâb memleketi Necd ve diğer bölgelerde karşılaştığı bazı fikirleri, dini uygulamaları yanlış ve tevhide aykırı bularak bid'at ve şirk olarak görmüştür. Onun bu fikirlerinin oluşmasında İbn Teymiyye'nin eserlerinin ve görüşlerinin etkisi çok büyüktür.¹⁷ Yine İbn Teymiyye'nin talebesi İbn Kayyim'in etkisi yazdığı kitap ve risalelerde açıkça görülmektedir.¹⁸ Dolayısıyla Abdülvehhâb'ın bid'at ve şirkle ilgili görüşleri önceki alimlere dayanmakta olup onlardan farkı, fikirlerini kabul ettirebilmek için şiddete ve silaha başvurması, görüşlerini benimsemeyen Müslümanları küfürle suçlayarak onların canını ve malını helal saymasıdır.

Aslında, İbn Abdülvehhâb'ın baştan beri bu fikirleri taşıdığı söylenemez. Zira o, gençliğinde felsefe ve tasavvufu meşgul olmuş, bir müddet tasavvuf dersi okutmuştur.¹⁹ Ancak zaman içerisinde görüşleri değişmiş, tasavvuf dâhil olmak üzere felsefeye ve dinin akli yorumlarına karşı çıkmıştır. Dinde otorite ve kaynak olarak Kur'an ve Sünnet'in zahiri anlamlarının geçerli olduğunu savunmuştur. Tevhid konusunda geliştirdiği fikirlerine bağlı olarak Müslümanların yaptığı birçok hususun bid'at, şirk ve küfür olduğuna hükmetmiştir.

İbn Abdülvehhâb'ın anlayışına bağlı olarak ortaya çıkan Vehhâbî hareket şu fikirleri savunmaya başlamıştır: Dinde akıl hiç bir zaman delil olmaz. En doğru delil, önce Kur'an, sonra Sünnet'tir. Ancak Kur'an ve sahih hadise dayanan icthatlar da muteber kabul edilir. Dört mezhep hak üzeredir. Amel imana dâhildir. Tevhidden maksat, ameli tevhiddir. İman ile ameli birleştirmek ve sadece Allah'a dua etmek gerekir. Velileri, müridleri vasıta etmek, meleklerden, peygamberlerin ruhlarından istimdad etmek şirk ve küfürdür. Peygamberden şefahten istenmez. Kabirleri ziyaret dalalettir. Kabirlerin üstüne kubbe yapmak, onlara adak

¹⁴ Abdulaziz bin Abdillâh b. Baz, "Muhammed bin Abdilvehhâb". çev. Enbiya Yıldırım, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 661.

¹⁵ Muhammed es-Selmân, *Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati Ve Bu Davetin İslâm Dünyasındaki Etkileri*. çev. Muhammed Şahin (İstanbul: y.y., 2009), 22-23.

¹⁶ Bk. Baz, "Muhammed b. Abdilvehhâb", 661; es-Selmân, *Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 22-23.

¹⁷ Francis Robinson, "Bilgi İletimi ve Müslüman Topluluklarının Oluşumu", çev. Zülal Kılıç, *Cambridge Resimli İslam Ülkeleri Tarihi*. Ed. Francis Robinson (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 312.

¹⁸ es-Selmân, *Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 27.

¹⁹ Fazlurrahman. İslâm, çev. M. Dağ- M. Aydın (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1993), 276.

adamak şirk ve küfürdür. Hırka-i şerif ve sakalı şerifi ziyaret doğru değildir. Vakıf müesseseleri batıldır. Hz. Ali'ye biat etmek küfürdür.²⁰

Muhammed bin Abdülvehhâb Basra'dan Necd'e dönünce babasının kadılık yaptığı Hureymila'ya²¹ yerleşerek fikirlerini burada yaymaya başlamış, fakat halkın ve idarecilerin sert tepkisiyle karşılaşarak buradan ayrılmış ve doğduğu yer olan Uyeyne'ye gitmiştir.²² İbn Abdülvehhâb aradığı ilk siyasi desteği Uyeyne emiri Osman ile elde etmiş, siyasi bir destek bulmanın avantajı ile buradaki faaliyetlerini sürdürmüş ve birçok isteğini ona yaptırmayı başarmıştır.²³ İbn Abdülvehhâb burada sadece fikirlerini yaymakla kalmamış, onları eyleme dönüştürmeye de başlamıştır. Nitekim Osman ve adamlarına Uyeyne bölgesindeki türbeleri, yüksek mezarları, kutsallık atfedilen mağaraları ve ağaçları yıktıran Abdülvehhâb, ayrıca Müseylimetü'l-kezzâb'a karşı yapılan Yemame savaşında şehit olan Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd'in ve bazı sahabelerin Cübeyle'deki kabirlerini de yıktırıştır. Abdülvehhâb'ın kendisinin de katıldığı söylenen bu olay sonrası halkın büyük bir tepki göstermeye başladığı bilinmektedir.²⁴ Böylece Uyeyne'de kadılık yapıp fetva veren İbn Abdülvehhâb'ın arkasına aldığı siyasi destekle, fiili uygulamalara ve cebre başvurusu, görüşlerini zorla ve şiddet yoluyla kabul ettirmeye çalışması halkın ona olan tepkisini daha da artırmıştır. Oluşan bu tepkilerin emir Osman'ı zor durumda bırakması ve bölge yönetiminin siyasi baskısı sonucu başka çaresi kalmayan Abdülvehhâb'ın şehri terk etmek zorunda kaldığı bilinmektedir.²⁵

2. SUÛD AİLESİ İLE İŞBİRLİĞİ

Gördüğü baskı üzerine Uyeyne'den ayrılmak zorunda kalan İbn Abdülvehhâb 1157/1744 yılında Riyad yakınlarındaki Dir'ie'ye gelerek oranın emiri Muhammed bin Suûd'a sığınmış ve onun himayesi altına girmiştir.²⁶ Burada da faaliyetlerini sürdüren ve kısa sürede Muhammed bin Suûd'a kendi fikirlerini kabul ettirmeyi başaran İbn Abdülvehhâb, Suûd ailesi ile iyi ilişkiler geliştirmiş ve evlilik yoluyla akrabalık bağı kurmuştur.²⁷

Dir'ie'ye yerleşmesi ve Suûd ailesinin desteğini alması İbn Abdülvehhâb için önemli bir dönüm noktası olmuştur.²⁸ Abdülvehhâb burada İbn Suûd'u kendisine yardım ettiği takdirde Allah'ın da ona yardım edeceği ve muzaffer olacağı konusunda ikna etmiş ve aralarında Dir'ie sözleşmesi olarak bilinen bir anlaşma yapmışlardır.²⁹ Bu anlaşmayla İbn Abdülvehhâb, Suûdi ailesinin siyasi hâkimiyetini destekleme taahhüdü verirken, bunun karşılığında Suûdi emiri de Vehhâbî davasını yayma konusunda her türlü yardımı yapacağı sözünü vermiştir. Evlilik yoluyla aralarında akrabalık da kurulan İbn Suûd ile İbn Abdülvehhâb bu anlaşma ile dini ve siyasi bir güç oluşturarak katı kurallara oturtulan Vehhâbî-Suûdî hâkimiyetini tüm Arabistan'a ve diğer bölgelere yayma çabasına başladılar.³⁰ Böylece Abdülvehhâb görüşlerini ve davasını yaymak için ihtiyaç duyduğu güçlü bir siyasi destek bulmuş, İbn Suûd ise siyasî hâkimiyet alanını genişleterek tüm Arap Yarımadası'nı ele geçirebilmek için gerekli motivasyonu sağlayacak güçlü bir dini şahsiyete kavuşmuş ve iyi bir

²⁰ Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, 439.

²¹ Ahmed bin Abdülkerim Necîb, *Kitapları, Risaleleri ve Fetvaları Işığında Muhammed bin Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*. çev. Ebu Turab Murad bin Abdurrahman es-Sivasi (İstanbul: Kitap Ve Sünnete Davet Yayınları, 2013), 12; Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/611.

²² Cook, "Muhammed bin Abdülvehhâb", 489.

²³ Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadî İslam Mezhepler Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 486.

²⁴ Cook, "Muhammed bin Abdülvehhâb", 489; Baz, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 662; Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, 486.

²⁵ Sönmez Kutlu, "Vehhâbilik", *İslam Mezhepler Tarihi El Kitabı*. ed. Hasan Onat- Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 52-55.

²⁶ Mustafa L. Bilge, "Dir'ie", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/374-375.

²⁷ Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, 439; Muhammed Ebu Zehra, Muhammed b. Suûd'un, Muhammed bin Abdülvehhâb'ın eniştesi olduğunu bildirmektedir. bk. Ebu Zehra, *Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, 261.

²⁸ Cook, "Muhammed bin Abdülvehhâb", 489; Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, 486.

²⁹ Baz, "Muhammed bin Abdülvehhâb", 663.

³⁰ Bilge, "Dir'ie", 374.

fırsat elde etmiş oldu.³¹ Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Muhammed bin Suûd'un Dir'iyeye bölgesini aşmayan hâkimiyeti ve etkisi Abdülvehhâb'ın fikirleri sayesinde yayılmaya başlamıştır.

1744 yılında İbn Abdülvehhâb ile İbn Suûd arasında yapılan Dir'iyeye anlaşması Vehhâbîlik tarihi açısından çok önemlidir. Nitekim bazı kimseler Dir'iyeye anlaşmasını I. Suûdi Devleti'nin başlangıcı olarak kabul ederler.³² Abdülvehhâb bu sözleşme ile Hureymila'dan beri sürekli aradığı ancak bulamadığı, Uyeyne'de ise kısmen bulduğu siyasi ve askeri desteğin en güçlüsüne Dir'iyeye'de kavuşmuş oldu. Onun şimdiye kadar sadece dini kaygılarla sürdürülüyormuş gibi görünen düşünceleri, İbn Suûd ile yapılan bu anlaşmayla birlikte gerçekteki siyasi niteliğini ortaya koymaya başladı. Bu ortaklık kısa süre sonra meyvelerini göstererek, etraflarına topladıkları kişilerle birlikte, her iki tarafında isteği olan, bölgenin tamamında hâkimiyet kurma çabaları başlamıştır. Baştan beri Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak ve yıkmak için İngiliz oyununun bir parçası olduğu iddia edilen bu hareket³³ güçlendikten sonra bölgede ayrı bir devlet kurmak için Osmanlı hilâfet devletine isyan başlatmıştır.

Muhammed b. Suûd ile yapılan bu anlaşma sonrası İbn Abdülvehhâb, Dir'iyeye'de *Kitabu't-Tevhid* adıyla bilinen eserindeki fikirlerini yaymaya, insanları şirk ve bid'atları bırakmaya, gerçek saf dine dönmeye davet etmeye başladı. Kendi çağrılarına uymayanların zorla ve kılıçla yola getirmesi gerektiğini savundu. Abdülvehhâb insanların, İslam'ın tevhid prensibini iyi anlamadıklarını, kabir ve türbe ziyaretleri esnasında yaptıkları, tarikat ve tasavvuf hususundaki yanlış inançları, uygulamaları ve buna benzer işler nedeniyle hak yoldan saptıklarını, şirke düştüklerini ve müşrik olduklarını ileri sürerek, bu kimselerin kan, can ve mallarının kendilerinden olan muvahhidlere helal olduğunu açıkladı.³⁴ O, böylece İslam'ın ilk dönemde ortaya çıkmış olan Harici tekfir geleneğini³⁵ yeniden canlandırmış ve radikal bir din yorumuyla Müslümanları ötekileştirmeye başlamıştır. İbn Abdülvehhâb'ın davetini yaymak ve insanları şirkten kurtarmak için çalışmanın ve kılıçla savaşmanın cihad olduğu fetvasını vermesi ve ayrıca Cuma hutbesinde Osmanlı halifesine yapılan duayı bid'at olduğu gerekçesiyle kaldırması³⁶ bu düşünceleri güçlendirmektedir.

İbn Abdülvehhâb'ın şirke düşen Müslümanların canı ve malının kendi hareketine katılanlara helal olduğunu söylemesi, yağmalama ve ganimet işlerine eskiden beri meyilli olan bölge³⁷ halkı tarafından cazip karşılandığı söylenebilir. Zira Abdülvehhâb halkı isyana ve mal ganimetine katılmaya davet ederek fetvasının getirdiği cihad heyecanı ve ganimet

³¹ Büyükkara, "Vehhâbîlik", 611; Fıçlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 98.

³² Zekeriyya Kurşun, "Suûdiler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/585.

³³ Muhammed bin Abdülvehhâb'ın, İslam dinine fitne sokmak, Müslümanları birbirine düşman etmek ve Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak, parçalamak ve yıkmak için bir İngiliz casusu olan Hempher tarafından en baştan beri ele geçirildiği ve yönlendirildiği iddia edilmektedir. Bk. M. Sıddık Gümüş, *İngiliz Casusunun İtirafı* (İstanbul: Hakikat Kitâbevi, 2014), 19-25. vd.; Ancak Vehhâbîler bu hareketin aslında siyasi bir hareket olduğunu, amaçlarını gerçekleştirmek için de dini islahatı bir araç edindiğini ve İngiliz oyununun parçası olduklarını reddetmektedir. Bununla birlikte, onlar da bu davetin siyasi yönü olduğunu kabul etmektedir. Bk. es-Selman, *Muhammed bin Abdülvehhâb'ın Davetinin Hakikati*, 44.

³⁴ Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 9; Fıçlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 98.

³⁵ Müslümanlara yönelik şiddeti meşrulaştıran Hâricî zihniyet hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mücteba Altındaş "Dinsel Şiddetin Teolojik Temelleri: Hâricî Zihniyet Örneği", *Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu*. ed. Halit Çalış vd. (Karaman: İslami ilimler Derneği Yayınları, 2017), 193-209.

³⁶ es-Selman, *Muhammed bin Abdülvehhâb'ın Davetinin Hakikati*, 45.

³⁷ Vehhâbîlik Necd bölgesinde ortaya çıkmıştır. Vehhâbîliğin ortaya çıkması ve gelişmesinde etkili olan unsurlardan biri, Necd bölgesindekilerin sahip olduğu bedevi karakterdir. Necd bölgesi İslamiyet öncesi Yemen ve Aden, İran ve Hint, Irak ve Şam tesirleri altında çeşitli akidelere ev sahipliği yapmış bir yerdir. Bu bölge insanları Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmakla beraber tam anlamıyla İslamlaşmamış ve eski geleneklerin izlerinden kurtulamamıştır. Nitekim Hz. Peygamber'den sonra bölgede Müseylemetü'l-Kezzap, Secah ve Tuleyha gibi sahte peygamberler ortaya çıkmıştır. Hz. Ali devrinde Müslümanlara saldıran Hâricîler, daha sonra da Mekke ve Medine'ye saldıran, bir kaç defa yağmalayan ve hacıları katleden Karmatiler, yine bu bölgeden çıktı. Kısaca bu bölgede yaşayan insanlar bedevi kültür ile yetişmiş isyankâr ruhlu ve yağmaya eğilimli, cahil kişilerdir. Yörükân, "Vehhâbîlik", 55-56.

cazibesiyile kısa sürede etrafına binlerce insan toplamıştır. Vehhhâbiler bunu iyi bir fırsat olarak gördüler ve kendi çağrılarına uymayan etraftaki kabilelere saldırılara başladılar. Artık yeni görüşleri kabullenmeyenler öldürülüyor ve elde edilen ganimetlerin beşte biri kendi devletlerine ayrılıyor, arta kalanlar ise savaşa katılanlara paylaştırılıyordu.³⁸ Bu açıdan bölge halkının karakteri ile cihad heyecanı ve ganimet cazibesinin birleşmesi, bölgede İbn Abdülvehhâb ve Muhammed bin Suûd önderliğindeki bu yeni dini-siyasi hareketin yayılmasını hızlandırmıştır. Zira Muhammed bin Suûd 1765 yılında vefat ettiğinde, neredeyse bütün Necd bölgesinin Suûdilerin hâkimiyeti altına girmiş olması bölgedeki hâkimiyet ve toprak kazanma çalışmalarının geldiği noktayı göstermesi açısından oldukça önemlidir.

İbn Suûd'un ölümünün ardından başa geçen oğlu Abdülaziz b. Muhammed, babasının İbn Abdülvehhâb'la yaptığı ittifakı devam ettirerek bölgedeki hakimiyet kurma ve toprak kazanma çalışmalarını aynen sürdürmüştür. Abdülaziz döneminde Vehhâbilik, Arap Yarımadası'nın büyük bölümüne yayılmış ve Abdülvehhâb'ın kışkırtmasıyla Abdülaziz, halifelikliğini ilân etmiştir.³⁹ Böylece onun başlattığı hareket meyvesini vermiş ve baştan beri arzulanı Osmanlı'dan ayırma ve bağımsız olma hayaline yaklaşmıştı. İbn Abdülvehhâb'ın 1792 yılında Dir'iye'de vefatına kadar geçen süre zarfında önemli bölgelerde hakimiyet kurulduğu görülmektedir.⁴⁰ Vehhâbiler liderlerinin ölümünden sonra ise, Abdülaziz önderliğinde Suriye, Irak ve Hicaz yönlerinde yayılma çabalarını devam ettirmişlerdir.

3. OSMANLI DEVLETİ'NİN MÜDAHALESİ VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER

Abdülaziz'in çalışmaları İbn Abdülvehhâb'ın vefatından sonra da artarak sürmüştür. Abdülaziz ganimetlerin beşte biri dışındakileri savaşanlara dağıtma uygulamasını devam ettirmiştir. Böylece taraftarlarının sayısını artırarak oluşturduğu çok sayıdaki gönüllü savaşçılar sayesinde bir koldan Irak taraflarına, diğer koldan da Hicaz'a saldırılar düzenledi. Mekke'ye yapılan ilk saldırıda halkın Vehhâbileri Mekke'ye sokmadığı ve yağmayı engellediği görülmektedir. Vehhâbilerle başa çıkamayan Mekke emiri ise durumu Osmanlı Devleti'ne mektupla bildirerek yardım istemiştir. Osmanlı yönetiminin Vehhâbilerin saldırıları ve olayların ciddiyetinden ilk defa Mekke emirinin 1749 yılındaki mektubuyla haberdar edildiği belirtilmektedir.⁴¹ Ancak bu dönemde siyasî, ekonomik, askerî alanlarda birçok iç ve dış sıkıntılar yaşayan Osmanlı Devleti⁴² durumun vahametini tam anlayamadığı için uzun süre müdahale etmemiştir.⁴³

Bu sıkıntılı süreçte güçlerini artıran Vehhâbiler, 1802'deki Muharrem etkinliklerinde Abdülaziz'in oğlu Suûd kumandasında, törenlerin yapıldığı Kerbela'ya baskın yaparak rivayetlere göre beş binden fazla Şii'yi öldürmüşler ve Hz. Hüseyin'in türbesini tahrip ederek yağmalamışlardır.⁴⁴ Bu yapılanlara matem etkinliklerinin bid'at olduğu düşüncesi gerekçe olarak gösterilmiştir. Bunun ardından Dir'iye'ye geri dönen Vehhâbiler 1803'de Taif'e saldırarak birçok kişiyi öldürmüşler, Abdullah ibn Abbas'ın türbesi de dahil olmak üzere orada bulunan mezar ve türbeleri tahrip ederek yıkmışlardır.⁴⁵ Bunun üzerine Mekke Şerifi Galip Mısır, Cidde ve Şam valilerinden yardım talebinde bulunmuş fakat beklediği karşılığı

³⁸ Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 98.

³⁹ Neşet Çağatay - İ. Ağâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 224.

⁴⁰ Büyükkara, "Vehhâbilik", 611.

⁴¹ Vehbi Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi ve Etkileri* (Ankara: Asam Yayınları, 2001), 118; Vehbi Ecer, "Osmanlı Tarihinde Vahhabi Hareketinin Sebep ve Sonuçları". *IX. TTK Bildirileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 3/1232.

⁴² Osmanlı Devleti'nin bu dönemde yaşadığı sıkıntılar için bkz. Yörükkan, "Vehhâbilik", 57.

⁴³ Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, 439.

⁴⁴ Nadav Safran, *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security* (New York: Cornell Üniversitesi Yayınları, 1988), 11; Mustafa L. Bilge, "Suûd bin Abdülaziz", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/ 578.

⁴⁵ Vehhâbilerin Taif'e girince yaptıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet-VII* (İstanbul: Dersaadet, 1891), 262-263.

görememiştir.⁴⁶ Vehhâbîlerin 30 Nisan 1803'de Mekke'yi işgal etmesiyle şehrin önde gelenleri ve halk, ihramlı bir şekilde şehre giren Suûd bin Abdülaziz'e mecburen biat etmiştir. Orada Kâbe ve makam-ı İbrahim hariç önemli ziyaret yerleri ve mezarların kubbeleri ile⁴⁷ Hz. Hatice'nin evi dâhil, bazı sahabenin aziz hatıraları için korunan evleri yıkılmıştır. Ardından Suûd bin Abdülaziz, Cidde üzerine yürüyerek şehri kuşatmış⁴⁸ fakat başarılı olamamış, bunun üzerine Mekke emiri Galib, Cidde valisiyle işbirliği yaparak yaklaşık otuz günlük kuşatmanın ardından Mekke'yi geri almayı başarmıştır.⁴⁹ Daha sonra Abdülaziz bin Muhammed, Kasım 1803'te Kerbela baskınının intikamını almak isteyen bir Şii tarafından öldürülmüştür.⁵⁰

Abdülaziz'in ölümü üzerine büyük oğlu Suûd'un başa geçtiği görülmektedir. Vehhâbîlerin Arap yarımadasında güçlü bir şekilde yayılmaları ve hâkimiyet bölgelerini genişletmeleri Suûd bin Abdülaziz (1803-1814) döneminde gerçekleşmiştir.⁵¹ Bu dönemde Hicaz bölgesini egemenlik altına almayı hedefleyen Vehhâbîler kısa süre içerisinde Bağdat ve Hicaz sınırlarına dayanmış, Osmanlı Devleti Bağdat ve Şam valileri ile onları durdurmaya çalışsa da yeterli başarıya ulaşamamıştır.⁵² Suûd, Haziran 1805'te Hicaz'a girerek Medine'yi işgal etmiş ve şehir halkından Vehhâbîliği kabul etmelerini isteyerek bunu kabul etmeyenlerin öldürüleceklerini açıklamıştır. Vehhâbîler ne yazık ki burada Müslümanları derinden yaralayan eylemlerde bulunmuşlardır. Baki kabristanı dâhil Medine'deki türbeler ve mezar taşları tahrip edilerek yıkılmış, ümmetin tepkisinden çekinildiği için Hz. Peygamber'in türbesi yıkılamamış, ancak oradaki tezyinat ve değerli eşyalar yağma edilmiştir.⁵³ Ayrıca şirk gerekçesiyle Hz. Peygamberin kabrini ziyaretler sınırlandırılmıştır.⁵⁴ Müslümanların nezdinde Hz. Peygamberin ve sahabe-i kiramın aziz hatıralarına yapılan bu saygısızlık, kabalık ve çirkin uygulamaların bir Müslümana asla yakışmayacağı ve inananlar için bir utanç kaynağı olacağı aşikardır.

Vehhâbîler ertesi sene Mekke'ye tekrar saldırmışlardır. Kuşatma süresince Osmanlı yardımı gelmeyince Mekke emiri Galip, yönetimde kalma şartı ile Mekke şehrini Ocak 1806'da Vehhâbîlere teslim etti. Böylece Medine ve Mekke'yi ele geçiren Vehhâbîler, Osmanlı Padişahının isminin hutbede söylenmesi usulünü bid'at gerekçesiyle kaldırdılar. Ayrıca kahvehaneler kapatılarak, tütün kullanımı yasaklanmış, nargile ve çalgı aletleri tahrip edilmiştir. Vehhâbîlerin kısa süre sonra Bağdat, Şam ve Mısır sınırlarına kadar ilerlemesiyle Şam ve Bağdat valileri onlara karşı bir şey yapamadılar.⁵⁵

Söz konusu gelişmeler sonucu durumun vahametini ancak idrak eden Osmanlı Devleti Vehhâbî hareketinin ciddi bir sorun olduğunu anlayarak harekete geçmiştir. Dönemin padişahı II. Mahmut, Vehhâbî meselesini halletmesi için Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı görevlendirmiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa oğlu Tosun Paşa'yı onların üzerine göndermiştir. Tosun Paşa, Aralık 1812'de Medine ve civarını, Ocak 1813'de Mekke ve Taif civarını Vehhâbîlerden geri aldı. Medine ve Mekke'nin kurtuluşu, Kâbe'nin anahtarının

⁴⁶ Eyup Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbîyan* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992), 34.

⁴⁷ Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Mekke", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/564; Yörükân, "Vehhâbîlik", 57.

⁴⁸ Ferudun Emecen, "Abdülaziz b. Muhammed b. Suûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/194; Bilge, "Suûd b. Abdülaziz", 578.

⁴⁹ Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbîyan*, 36; Küçükkaşçı, "Mekke", 564; Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, 489.

⁵⁰ Safran, *Saudi Arabia*, 12; Abdülaziz bin Suûd'u suikast ile öldüren kişinin Bağdat Valisi Ali Paşa tarafından görevlendirilen bir köle olduğu da ifade edilmektedir. bk. Ecer, *Tarihî Vehhâbî Hareketi*, 37.

⁵¹ Safran, *Saudi Arabia*, 12.

⁵² Kurşun, "Suûdiler", 585.

⁵³ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet-VII*, 123-124.

⁵⁴ J. Ludwig Burckhardt, *Notes On The Bedouins And Wahabys-I* (London: H. Colburn and R. Bentley, 1831), 102.

⁵⁵ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbîlik* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 33; Küçükkaşçı, "Mekke", 564; Yörükân, "Vehhâbîlik", 57; Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Mekke Emirliği", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/573.

hazineye teslim edilmesi İstanbul'da törenlerle kutlandı.⁵⁶ Ancak Vehhâbî tehlikesi hala tam olarak bitirilemediği için Tosun Paşa mücadeleye devam etmiş fakat gerekli başarıyı sağlayamamıştır. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa Vehhâbîlerin üzerine yürüyerek bölgedeki isyanın bastırılmasıyla ilgilenmiştir. Mücadele sürerken Suûd'un 1814'de ani ölümü üzerine Vehhâbîler ağır bir yenilgi aldılar⁵⁷ ve daha içeri bölgelere çekildiler. Suûd bin Abdülaziz'in ölümünün ardından oğlu Abdullah'ın (1814-1818) başa geçmesi ve isyanların devam etmesi üzerine Mehmet Ali Paşa Vehhâbî meselesinin tam halli için bu defa büyük oğlu İbrahim Paşa'yı görevlendirmiştir. İbrahim Paşa yaklaşık iki yıl süren mücadelelerin sonunda, Eylül 1818'de Dir'ye'ye girerek Abdullah'ı, çocuklarını ve ileri gelen adamlarını esir almış, önce Kahire'ye oradan da İstanbul'a götürülen Abdullah burada muhakeme edildikten sonra idam edilmiştir.⁵⁸ İdam edilenler içinde Abdülvehhâb'ın torunu ve Dir'ye kadısı olan Süleyman'ın da olduğu bilinmektedir. Böylece Vehhâbilik'in ilk dönemi ve I. Suûd/Vehhâbî Devleti sona ermiş⁵⁹ ve bölgenin tamamı tekrar Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmiştir. Vehhâbî meselesini halleden Mehmet Ali Paşa İslam dünyasında büyük bir ün kazanmıştır.

Ancak isyanların daha sonra Suûd ailesinden Türkî bin Abdullah⁶⁰ (1824-1834) önderliğinde tekrar ortaya çıktığı görülmektedir. Türkî önderliğindeki Vehhâbîlerin 1824'de Riyad'ı ele geçirerek başkent haline getirmesiyle II. Suûd/Vehhâbî Devleti kurulmuştur.⁶¹ Türkî yönetimi esnasında bir yandan Osmanlı güçleriyle çatışmamaya özen gösterirken, diğer taraftan İngilizlerle yakın işbirliği kurmaya çalışmıştır.⁶² Türkî 1834 yılında yakın akrabası Mişari bin Abdurrahman'ın tertip ettiği bir suikastla öldürülmüş⁶³ ve oğlu Faysal yönetimi devralmıştır. Yönetimi süresince Vehhâbî/Suûd etkisini Katar, Bahreyn ve Kasimi Şeyhlerinin yönetimindeki bölgelere (BAE) kadar yayan⁶⁴ Faysal, 1865 yılında ölmüştür. Faysal'dan sonra yönetime geçen Abdullah bin Faysal yaşanan aile içi iktidar mücadelesini kaybederek Osmanlı yönetiminden yardım istemek durumunda kalmıştır.⁶⁵ Bunun üzerine Osmanlı Devleti Bağdat Valisi Mithat Paşa'yı görevlendirerek bugünkü Katar'a kadar olan bölgede hakimiyetini tekrar kurmuştur. Bölgede Vehhâbî/Suûd etkisinin kırılması için Necd'e bağlı bulunan Katar ve Ahsa bölgeleri iki ayrı kaymakamlık olarak düzenlenmiş ve Thani ailesi Katar kaymakamlığına atamış, Necd ise yine Suûdlara bırakılmıştır.⁶⁶ Kurulan bu yeni yapılanmayla bölgedeki Türk hâkimiyeti 1913 yılına kadar devam etmiştir. Bu arada aile içi kavgaların artarak sürmesi ve önce Suûd bin Faysal'ın (öl. 1875) sonra Abdurrahman bin Faysal'ın isyan etmesi üzerine Abdullah, bölgenin güçlü kabilesi Reşidoğullarından yardım istemiştir. Osmanlı yönetimine bağlı olan Reşidoğulları 1891'de Abdurrahman'ı yenerek Suûd ailesini Riyad'dan çıkarmış ve Necd bölgesinin tamamını hâkimiyet altına almıştır. Böylece II. Vehhâbî/Suûd Devleti sona ermiştir. Osmanlı yönetimi Abdurrahman ve Suûd

⁵⁶ Küçükaşçı, "Mekke", 564.

⁵⁷ M. Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/63; Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 99.

⁵⁸ Kurşun, "Suûdiler", 586.

⁵⁹ Madawi Al-Rasheed, *The History of Saudi Arabia*, London (London: Cambridge University Press, 2010), 22; Büyükkara, *Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, 35; Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi*, 156.

⁶⁰ Türkî bin Abdullah, Muhammed bin Suûd'un oğlu ve Abdulaziz'in kardeşi olan Abdullah bin Muhammed'in oğludur. Daha önce Abdülziz bin Suûd'un soyundan gelen yönetim Türkî ile birlikte el değiştirmiştir. Soy bilgileri için bk. Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 150; Safran, *Saudi Arabia*, 11.

⁶¹ Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 163; Zekeriyya Kurşun, "Riyad", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 35/139.

⁶² Türkî'nin İngilizlerle ilişkileri için bk. R. Bayly Winder, *Saudi Arabia in the Nineteenth Century* (New York: St. Martin's Press, 1965), 81-83.

⁶³ Wynbrandt, *Saudi Arabia*, 152.

⁶⁴ Veysel Ayhan, "Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suûdi Arabistan İlişkileri", *Ortadoğu Analiz* 2/23(Kasım 2010), 28; Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi*, 167.

⁶⁵ Safran, *Saudi Arabia*, 17.

⁶⁶ Ayhan, "Türkiye-Suûdi Arabistan İlişkileri", 28.

ailesini Kuveyt'e, el Sabah ailesinin himayesi altına yerleştirmiş, aylık maaş bağlayarak maddi yardımlarda bulunmuştur.⁶⁷

Suûd ailesinden Abdülazîz bin Suûd, İngilizlerin desteği ile 1902'de Riyad'ı tekrar ele geçirerek⁶⁸ bölgede yeniden denetim kurmuştur. Böylece günümüze kadar süren III. Suûd/Vehhâbî Devleti'nin temelleri atılmıştır.⁶⁹ 1913 yılına kadar Osmanlı yönetimine bağlı kalarak Necd kaymakamlığı unvanını kullanmayı sürdüren Abdülaziz, I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlıların yaşadığı sıkıntılardan faydalanarak 26 Aralık 1916 tarihinde İngilizlerle bir anlaşma imzalamış ve İngilizler tarafından Necd ve etrafındaki bölgelerin hükümdarı olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre, aslında Osmanlı Devleti'ne ait olan bu bölgeler her hususta İngilizlere bağlı olma şartı ile Abdülaziz ve ailesine verilmiştir.⁷⁰ Vehhâbî/Suûd yönetimi bu anlaşma ile Osmanlılardan bağımsız olmak adına İngilizlere bağlı olmayı resmen kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi ve yeni bir Türk devleti kurulması esnasında oluşan kaos ortamında Abdülaziz liderliğindeki Vehhâbîler Şerif Hüseyin'i yenmişler ve Hicaz'ı ele geçirmişlerdir. 20 Mayıs 1927 tarihinde İngilizlerle yapılan Cidde anlaşmasıyla Suûdi Vehhâbîler bağımsızlıklarını ilan etmiş, 1932'de ülkenin adı Suûdi Arabistan Krallığı olmuştur.⁷¹ Vehhâbî hareketi Modern Suûdi Arabistan'da siyasi otorite tarafından himaye edilen ve desteklenen hegemonik bir söylem olma hüviyetini sürdürmüştür. Bununla birlikte Suûd devleti bundan sonra Vehhâbî hareketini kontrol altına almayı sağlayacak politikalar izlemeye başlamıştır. Selefî düşüncenin ihyacı karakteristiğinde mevcut olan itaat ve muhalefet gibi iki düşünsel çizgi, Suûdi ailesinin yönetimindeki devlet içerisinde yalnızca itaati önceleyen bir şekle sokulmuştur.⁷²

4. VEHHÂBİLİĞİN ETKİLERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Selef-i Salihin'in yolunda olduklarını ifade ederek, bid'atlarla bozulan dini ilk saflığına döndürmeyi amaçlayan, geçmiş âlimleri taklit etmeyi reddeden, ictihat kapısının açık olduğunu savunan, delil olarak sadece Kur'an ve Sünneti esas alan Vehhâbîlik, bu ve benzeri fikirleri ile kendilerinden sonra gelen bazı dini hareketleri ve düşünürleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Vehhâbîliğin Arabistan haricindeki Müslümanlar üzerinde etkisi daha çok 19. ve 20. yüzyılda hissedilmiştir. Vehhâbîliğin İslâm dünyasının diğer bölgelerine tesir etmesi ve yayılmasındaki en önemli etkenlerinden biri hac için gelen hacıların Vehhâbî görüşlerini öğrenme imkânı bulmasıdır. Ayrıca ticaret yoluyla ilişkilerin kurulması, ulaşım ve iletişim imkânlarının artması da önemli rol oynamıştır. Böylece Hindistan'dan Afrika'ya, Orta Asya'dan Balkanlara kadar İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde Vehhâbî etkisi görülmeye başlamış, buna bağlı olarak yeni dini hareketler oluşmuştur.

Bunlardan Ahmed Barelvi'nin (Ahmet Rıza Han 1856-1921) Hindistan'da başlattığı Mücahidin hareketi, Vehhâbîliğin etkilediği iddia edilen dini-siyasi hareketlerin ilklerinden sayılır. Aynı şekilde Bengal'de Hacı Şeriatullah (1781-1840) tarafından başlatılan ve Hint Vehhâbîleri denilen Ferâiziyye hareketi, Nijerya'da Osman bin Fûdî'nin (öl. 1817) başlattığı Cihad hareketi, Libya'da 19. yüzyılda Muhammed es-Senûsi'nin (1791-1859) önderliğindeki Senûsiyye hareketi, 20. yüzyılda ortaya çıkan ve Batı Afrika'daki Mali'de faaliyet gösteren Subbanu hareketi, 20. yüzyılda Endonezya'ya bağlı Cava'da Kiai Hacı Ahmed Dahlân (1868-1923) tarafından kurulan Muhammediyye Cemiyeti, Kuzey Nijerya'da 1978 yılında Ebubekir

⁶⁷ Al-Rasheed, *The History of Saudi Arabia*, 24; Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, 489; Ayhan, "Türkiye-Suûdi Arabistan İlişkileri", 28.

⁶⁸ Zekeriyya Kurşun, "Suûdi Arabistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/581.

⁶⁹ es-Selman, *Muhammed bin Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 91.

⁷⁰ Sayın Dalkıran, "Târih-i Cevdet"te İslâm Mezhepleri-I", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 9/20 (2002), 239; Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 100.

⁷¹ Kutlu, "Vehhâbîlik", 488-489. Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 100; Geniş bilgi için bk. Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi*, 167-176.

⁷² Akdoğan - Kalaycı, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik", 170.

Gûmî'nin (1922-1992) kurduğu ve İzâle cemaati olarak da bilinen, "Cemaâtü İzâleti'l-Bid'a ve İkameti's-Sünne" hareketi Vehhâbilikle irtibatlandırılan hareketlerdendir. Ayrıca Irak'ta Şihâbüddin Mahmûd el-Âlûsî (1802-1853) ve Mahmud Şükrü el-Âlûsî (1857-1924) Selefî-Vehhâbî akidesini savunan âlimlerdendir. Yine Orta ve Batı Sudan'da Osman Dan Fodio (öl. 1816), Yemen'de Muhammed eş-Şevkânî (1760-1834), Batı Türkistan'ın Kukent şehrinde Badal Hukandî, Cezâyir'de Abdulhamid b. Bâdis (1887-1940), Suriye'de Cemâleddin el-Kâsimî (1866-1914), Mısır'da Muhammed Abduh (1849-1905), Reşîd Rıza (1864-1935) ve Hasan el-Bennâ (1908-1948), Özbekistan İslâmî Hareketi'nin kurucusu Tahir Yoldaşev gibi kimseler bu hareketten etkilenenler arasında sayılmaktadır.⁷³

Yine ayrıca 1990'lı yıllardaki Çeçen-Rus savaşında Çeçenlere İslam dünyasının çeşitli yerlerinin yanında Suûdi Arabistan'dan ve onların etkisindeki Selefî/Vehhâbî gruplardan yardımlar gelmiş, bu da Vehhâbîlerin Kafkasya'da etki göstermesine neden olmuştur. Orta Asya'da ise Vehhâbîliğin etkileri, o zamanki Sovyetler Birliği işgaline karşı yapılan Afgan savaşı ve sonrasında belirgin hale gelmiştir. Cihâdîler olarak bilinen gruplar Afgan savaşı sonrasında Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan sınırında bulunan Fergana Vadisi'ni kendilerine mekân edinmişlerdir. Sovyetler'in dağılması sonucu bölgede başlayan iç savaş ve ardından ABD'nin bölgeye yaptığı saldırı ve işgal girişimleri bu mekânda otorite boşluğunun oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu bölge radikal Vehhâbî oluşumların merkezi haline gelmiştir.⁷⁴ Nitekim günümüzde, şiddetin ve terörün temsilcisi haline gelmiş Taliban, el-Kaide, İşid/Daesh, Nusra gibi radikal Selefî/Vehhâbî gruplar bu bölgeden neşet etmiştir. Yine 1990'lı yıllardaki Bosna savaşında Vehhâbî savaşçıların Boşnaklara yardım için gelmesi ve savaş sonrası bazılarının orada kalması Vehhâbî etkisinin Balkanlara da taşınmasına yol açmıştır.

Vehhâbilik halen Suûdi Arabistan'ın resmi mezhebi durumundadır. Bu ülkenin maddi ve manevi desteğiyle başta Arap ve Afrika ülkeleri, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Balkanlar, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Endonezya ve Malezya'da etkisini artırmaya ve taraftar bulmaya çalışmaktadır. Ancak Vehhâbîler bazı bölgelerde tepki aldıkları için, Selefîliği ön plana çıkarmakta ve kendilerini Selefî mezhebine bağlı Sünnî Müslümanlar olarak tanıtmaktadırlar. Dolayısıyla Vehhâbilik, bugün fıkhîta Hanbelîliğin, itikatta Selefîliğin himayesine sığınmış bulunmaktadır. Bu bağlamda Selefî din söylemi, Ahmet bin Hanbel, İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve İbn Abdülvehhâb'ın eserleri yoluyla yayılmaya çalışılmaktadır. Bunlara ait eserler, Türkçe dâhil birçok dile tercüme edilmiştir.⁷⁵ Ayrıca kurulan internet siteleri aracılığıyla tanıtım ve propaganda çalışmaları yoğun şekilde devam etmektedir. Böylece Selefîlik sahip olduğu tüm araçlarla kendi alanını hızla genişletmeye çalışmaktadır.

Son zamanlarda İslam dünyasının değişik bölgelerinde ve Suûdi Arabistan içerisinde yaşanan olaylar Selefî-Vehhâbî düşünce içinde eskiden beri var olan ayrışmaları derinleştirmiştir. Meydana gelen gelişmeler Suûdi Arabistan yönetimi ve bazı Vehhâbî mensupları arasında ciddi gerginlikler oluşturmuştur. Özellikle Müslüman Kardeşler hareketinden etkilenenlerin kurduğu Sahve hareketi, Suûdi Arabistan'ın resmi ideolojisi durumundaki Vehhâbî anlayışa ve yöneticilere ciddi eleştirilerde bulunan, dini ve siyasi boyutları olan İslami muhalefet hareketi olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁶ Bunun sonucu olarak günümüzde Selefî-Vehhâbî düşünce, Suûdi yönetimi şiddetle eleştiren ve cihadı önceleyen

⁷³ Vehhâbîliğin İslam dünyasındaki dini hareketler ve âlimler üzerindeki etkileri konusunda geniş bilgi için bkz. Rifat Türkel, "Etkileri Açısından Vehhâbilik", *The Journal of Academic Social Science Studies* VI/8 (2013), 704-713; es-Selman, *Muhammed bin Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 98-119; Adem Arıkan, "Çağdaş İslâmî Akımlar Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (Şubat 2019), 253-267.

⁷⁴ Brian Glyn Williams, "Jihad and Ethnicity in Post-Communist Eurasia. On The Trail of Transnational Islamic Holy Warriors in Kashmir, Afghanistan, Central Asia, Chechnya and Kosovo", *The Global Review of Ethnopolitics* 2/3-4, (2003), 3-10.

⁷⁵ Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, 503-504; Kutlu, "Vehhâbilik", 501-502.

⁷⁶ Muhittin Ataman- İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan 2013", *Orta Doğu Yılı 2013*, ed. Kemal İnat (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 142.

Cihadi Selefilik ve Suûdi yönetime bağlılığını sürdüren *Suûdî Selefilik* olarak yeni bir yapılanma sürecine girmiş bulunmaktadır.⁷⁷ Ayrıca bunlara kişi ve kurumları tekfir etmekten çekinmeyen, Cihadi Selefiliğin aşırılarının oluşturduğu *Tekfirci Selefilik*'de eklenebilir.

Bunlardan Cihadi Selefilik, İslam dünyasının ve Müslümanların kurtuluşu için fiili cihadı önceleyen ve Suûdi Arabistan Devletini tekfir derecesinde eleştiren yaklaşımın adıdır. Hatta bu akımın aşırıları olan *tekfirci selefiler* Suûdi Arabistan'ı açıkça tekfir etmektedirler. Bu akıma göre günümüzde Batılı emperyalist güçlere karşı koymak için cihad etmek ve onlara, her türlü şiddeti kapsayacak şekilde, misliyle cevap vermek zorunludur. Bu akım iman ve bid'atlar hususunda, usul ve fıkhıta geleneksel Selefî anlayışa bağlılığı sürdürmekle birlikte; tekfir, emri bi'l-ma'rûf, siyaset ve fiili cihad gibi hususlarda farklı fikirler benimsemektedir. Cihadi selefilik monarşiyi cihatçı uyanışın önündeki en büyük engel olarak görür, özgürlük ve katılımçılık kavramları çerçevesinde parti, parlamento gibi konulara olumlu yaklaşır.

Batı dünyasında *cihadiler* olarak tanımlanan bu akımı doğuran gelişmelerin başında, öncelikle Filistin'in İsrail tarafından işgali, ardından Sovyetler'in 1979'da Afganistan'ı işgal etmesi sayılabilir. Bu hareketin Suûdi Arabistan'da ortaya çıkmasını sağlayan asıl gelişme ise 1991 yılındaki Körfez Savaşı ve sonrasında yaşanmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali bahane edilerek ABD öncülüğünde başlatılan bu savaşta Suûd yönetiminin Amerika'ya destek vermesi, ülke topraklarında Batılı askerlerin konuşlanmasına izin vermesi büyük tepki ve eleştirilere neden olmuştur. Ayrıca Suûdi kraliyet ailesindeki yolsuzluklar ve yozlaşma da tepkilerin artmasına ve bu hareketin doğmasına neden olmuştur. Cihadi Selefîyye'nin Suûdi Arabistan'da gelişmesi kendilerine *uyanış âlimleri* denilen bir grup ulemanın öncülüğünde olmuştur. Aslında Suûdi yönetim, 60'lı ve 70'li yıllarda halkı ve gençleri, komünizm/sosyalizm tehlikesinden korumak, 1980'li yıllarda ise İran'da gerçekleşen devriminin etkilerinden koruyabilmek için Sahve'den yararlanmıştı.⁷⁸

Son dönemde Suûdi Arabistan'da yönetime ve onların himayesindeki resmi Vehhâbî çizgiye dini ve siyasi anlamda etkili muhalefet eden Sahve hareketinin temelleri, 1960'larda Mısır, Irak, Suriye, Yemen gibi çeşitli ülkelerden yaşadıkları baskılar sonucu ayrılmak zorunda kalan ve birçoğu İhvan (Müslüman Kardeşler) geleneğinden gelen kişilere Suûdi Arabistan'ın kapılarının açılmasıyla atılmıştır. Suûdi yönetimince korunan bu kişilerin bir kısmı öğretim görevlisi olarak eğitim kurumlarında istihdam edilmiştir. Bu kurumlarda verilen eğitimler neticesinde geleneksel Vehhâbî anlayış ile İhvan düşünce geleneğinin sentezlemesinden oluşan yeni bir hareket ortaya çıkmıştır. Sahve olarak adlandırılan bu hareket zamanla bir takım yanlış uygulamaları nedeniyle Suûdi Arabistan rejimine karşı dini ve siyasi boyutları olan İslami bir muhalefet geliştirmiştir.⁷⁹ Aynı zamanda alternatif bir devlet anlayışı ortaya koyan bu hareket ortaya çıkışından itibaren ülkenin iç ve dış politikaları ile ülke içerisindeki ve ülke dışındaki Müslümanların bir kısmının düşünceleri üzerinde etkili olmaya başlamıştır.⁸⁰

Suûd üniversitelerinde bir dönem görev yapan Selman el-Avde ve Sefer el-Havali bu yeni hareketin en önemli temsilcileridir. İhvan çizgisinden etkilenen bu âlimler, özellikle 1991 yılındaki Körfez Savaşı esnasında Suûdi yönetimin ABD'nin yanında yer almasına, savaşın ardından da bu doğrultuda gerçekleşen iç ve dış politikalara yönelik sert eleştirilerde bulundular. Devamında konuşma özgürlüğünün artırılması, yönetime katılım hakkının sağlanması gibi çeşitli reform talebini içeren mektuplar yayınladılar. Suûdi yönetiminden, bahsedilen reformların yanında, her alanda şer'i hukuka dönmesini, yönetimin icraatlarını ulemanın denetimine açmasını, eğitim müfredatlarını İslamileştirmesini, medya için dini kontrol ve sansür sistemi konulmasını, Yahudiler ve din düşmanlarıyla savaşabilecek ve

⁷⁷ Kutlu, "Vehhâbîlik", 501-502.

⁷⁸ Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM), "Suûdi Arabistan'daki İslami Hareketler" (Erişim 27 Mart 2022).

⁷⁹ Geniş bilgi için bk. Akdoğan - Kalaycı, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik", 170-180.

⁸⁰ Akdoğan - Kalaycı, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik", 157.

zulme uğrayan Müslümanlara yardım edebilecek güçlü bir ordu oluşturulmasını istediler.⁸¹ Ayrıca bu âlimler Suûdi Arabistan'da bulunan yabancı askerlerin ve güçlerin Müslümanların kutsal yerlerini işgal ettiklerini söyleyerek, bunların derhal çıkarılmasını ve Yarımadanın kâfirlerden temizlenmesini istediler.

Selman el-Avde, ulema ve davetçiler de dâhil kanaat önderi konumunda bulunan Müslümanların neredeyse cihad farzını unuttuklarını savunarak, onları eleştirdi. Ona göre siyasi, askeri, iktisadi gücün tekrar Müslümanlara dönmesini sağlamak için Müslümanların olduğu her yerde silahlı mücadeleyi de içeren İslami cihad grupları oluşturulmalıdır. Eleştirilerin sürmesine Suûd yönetimi sert tepki gösterdi ve 1994 yılında Şeyh Avde ve Havalî'nin bulunduğu grup tutuklanarak hapsedildiler. Beş yıl sonra 1999 yılında serbest kaldılar.⁸² Bu âlimler daha sonra el-Kaide ve benzeri yapıların sivilleri hedef alan saldırılarını eleştirmişlerdir. Ancak Selman el-Avde ve onunla beraber bazı âlimler 2017 yılında yeniden tutuklanmıştır.⁸³

Cihadi Selefiyye'nin savunduğu görüşler sadece teoride kalmayıp pratiğe de yansımıştır. İslam dünyasında bu akımı benimseyerek Batılı emperyalist güçlere karşı koymak için silahlı cihad etmeyi, onlara her türlü şiddeti kapsayacak şekilde misliyle cevap vermeyi gerekli ve zorunlu gören kişiler ve onların oluşturduğu örgütler ortaya çıkmıştır. Şüphesiz bunların en önemlilerinin başında el-Kaide ve onun lideri Üsâme bin Ladin yer almıştır. Bin Ladin, el-Kaide'nin ideoloğu olarak nitelendirilen Filistin kökenli ve Müslüman Kardeşler üyesi olan Abdullah Azzam'ın fikirlerinden de etkilenecek,⁸⁴ İslam dünyasını işgal eden Batılı güçlere ve Yahudilere karşı her türlü yolla cihad edilmesi gerektiğini savunmuştur. Nitekim o, Amerikalıların ve Yahudilerin buldukları her yerde hedef olacaklarını belirten fetva yayınlamıştır. Ardından Amerika'daki kulelere yönelik yapılan 11 Eylül saldırılarını kendisi ve örgütü adına üstlenmiştir. Bin Ladin, resmi ve ılımlı âlimlerin fetvalarını reddetmiş, gerçek âlimlerin başta ABD olmak üzere tüm Batılı güçlere karşı cihadı destekleyenler olduklarını savunmuştur.⁸⁵ Bin Ladin'in gerçek âlimler diye tarif ettiklerinin başında Şeyh Havalî ve Hamûd bin Ukla gelmektedir. Şeyh Hamûd, özellikle 2000 yılından itibaren yayınladığı fetvalarla başta Bin Ladin olmak üzere terör yöntemine başvuran radikal grupların baş müftüsü haline gelivermiştir. Bin Ladin ayrıca Suûdi Arabistan'ı şiddetle eleştirmiş, bu konuda Şeyh Avde ve Havalî'den daha ileri gitmiştir. Ona göre Suûdi devleti başlangıçta şeriat temeli üzerine kurulmuştur. Ancak daha sonra ABD'nin güdümüne girmesiyle bu temel çökmüş, küfrü gerektiren icraatlar yapılmaya başlamıştır. Din düşmanlarının etkisi altına girilmesi, Müslümanlara karşı kâfirlerin yanında yer alınması, onlara yardım edilmesi, Şeriat yerine kulların oluşturduğu kanunların ikame edilmesi Suûdi devletini küfre sokacak büyüklükte fiillerdir.⁸⁶ Bin Ladin'in ölümünden sonra el-Kaide'nin liderliğini Eymen el-Zevahiri üstlenmiş, onun geliştirmeye ve yaygınlaştırmaya çalıştığı küresel cihat fikrini güçlendirmiştir. El-Kaide haricinde, Irak, Suriye, Kuzey Afrika, Orta Asya, Somali, Nijerya ve İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde, Batılılarla ve doğru yoldan saptığını iddia ettikleri Müslümanlarla mücadeleyi, şiddet ve terör dahil her türlü usullerle sürdürmeyi hedefleyen Selefi-Vehhâbî etkisinde başka radikal gruplar da kurulmuştur.⁸⁷ Suriye'de el-Nusra, Nijerya'da Boko Haram, Suriye ve Irak savaşları esnasında Ortadoğu'da ortaya çıkan İşid/Daeş, Somali'de eş-Şebab, Endonezya'da Leşger-i Cihâd gibi gruplar ve oluşumlar bunlar arasındadır.

⁸¹ Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suûdi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 211.

⁸² Büyükkara, "Suûdi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", 213.

⁸³ Timetürk, "Suûdi Arabistan'da Muhalif Prens ve Âlimlere Tutuklama" (Erişim 28 Mart 2022).

⁸⁴ Geniş bilgi için bkz. Süleyman Erdem, *Cihatçılar El Kaide ve İŞİD* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2016), 38-48.

⁸⁵ Büyükkara, "Suûdi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", 215-217.

⁸⁶ Büyükkara, "Suûdi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", 218-219.

⁸⁷ Selim Öztürk, "Küresel Terör Örgütü El Kaide'nin Gelişimi ve Ön Plana Çıkan Liderleri Bağlamında Cihad", *Türkiye Ortadoğu Çalışmalar Dergisi* 6/2 (2019), 186-187.

Suûdi Selefiyye ise geleneksel çizgiyi takip eden ve hatalarına rağmen mevcut Suûdi yönetimine bağlılığını devam ettiren âlimlerden oluşur. Suûdi Selefiyye 1744'deki Dir'îye ittifakında sağlanan umera-ulema işbirliğinin mevcut Suûdi yönetimi ve uleması arasında sürdürülmesini dinin menfaati için zorunlu saymaktadır. Bu akımın son dönemlerdeki en önemli şahsiyetlerinin Abdülaziz b. Bâz, Nasıruddin Elbani, Abdülaziz el-Şeyh, Muhammed b. Salih İbnü'l-Useymîn, Salih el-Fevzân, Hâdî el-Medhalî, Mukbil b. Hâdî, Ubeyd b. Abdillâh el-Câbirî gibi kimseler olduğu kabul edilmektedir.⁸⁸

Suûdi Selefiyye Suûdi Arabistan merkezli olup, kurulu resmi Vehhâbî düzenin sürdürücüsü konumundadır. Onlara göre mutlak küfür hariç büyük günah işleyeni kâfir saymak Harici tutum olup doğru değildir. Ayrıca toplu tekfir caiz değildir. Selefilik dünyadaki yegâne temsilcilerinin kendileri olduklarını savunan Suûdi Selefiyye, kendi düşüncelerini, Suûd hükümetinin desteğiyle birçok İslam bölgesine ihraç etmeye çalışmaktadır. Suûdi Selefi/Vehhâbî âlimler verdikleri fetvalarla Suûdi Arabistan'ın dini ve politik uygulamalarının şer'i meşruiyet kaynağıdır. Nitekim ülkede Cihadi Selefilik yükselişini sağlayan Körfez krizinde, bu âlimlerden bazıları Irak'a savaş açan ABD'nin desteklenebileceğini ilan etmişlerdir. Suûdi Selefilik, Müslümanlıklarını gösterdikleri ve açıkça küfre düşmedikleri sürece yöneticilere ve yönetime karşı mücadele ve isyan etmeyi meşru kabul etmez, böyle bir şeyi Haricilik olarak niteler. Cihadi Selefiyyeden farklı olarak, Müslümanların meşru bir lideri tarafından ilan edilerek yürütülmediği sürece fiili cihadı doğru bulmaz. Anlaşma gereği ülkede bulunan Batılı askerlerin ve gayri müslimlerin öldürülmesini veya derhal çıkarılmasını kabul etmez. Yine dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar sivillere yönelik saldırı, şiddet ve terör eylemlerini meşru görmez. Bunları cihad diye yapanların akideleri bozuktur. O halde yapılması gereken, tevhide sarılmaya ve şirkleri terk etmeye insanları davet etmek ve İslam âlemini Selef akidesi üzerinde birleştirmektir. Suûdi Selefilik demokrasiye ve demokratik taleplere sıcak bakmamaktadır. Çünkü onlara göre bu tür sistem ve organlar Batılı güçlerin Müslümanları bölüp zayıflatmak amacıyla geliştirip empoze ettikleri düzenlerdir.⁸⁹

Bununla birlikte günümüzde, Suûdi Arabistan dışındaki bazı ülkelerde bulunan Selefi/Vehhâbî hareketler siyaset için partileşme yoluna gitmişler, demokratik seçim biçimini kabullenmişlerdir. Dolayısıyla Selefiyye/Vehhâbîye mensupları Arap baharı diye isimlendirilen devrimlerin sonrasında ortaya çıkan siyasi-fikri değişimlerden en çok etkilenen kesim olmuşlardır. Bunların en önemlilerinden birisi Mısır'daki Suûdi Arabistan destekli Selefi Nur Partisi'dir. Mısır haricinde başka ülkelerde de siyasi partileşme içine giren bazı Selefi/Vehhâbî gruplar bulunmaktadır.

2015 yılı itibarıyla Suûdi Arabistan'da Vehhâbîliğin geleceğini etkileyecek önemli bir gelişme olmuştur. Kral Selman bin Abdülaziz, 2015 yılında hanedan içi siyasi geleneğe aykırı şekilde, oğlu Muhammed'i, Kraliyet Divanı Başkanlığı ve Savunma Bakanlığı gibi üst düzey görevlere atamış, 2017 yılında ise Veliâht Prens ilan etmiştir. Bir nevi yumuşak bir darbeye Veliâht olarak atanan Muhammed bin Selman yönetimdeki gücünü artırdıktan sonra Suûdi Arabistan ve Vehhâbîlik açısından önemli değişimlerin habercisi olan söylemlerde ve uygulamalarda bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda Muhammed, önce Arap dünyasındaki meşhur Selefi/Vehhâbî âlimlerden Selman el-Avde, Şeyh Aid el-Karni ile birlikte 20 kişiyi tutuklatmıştır.⁹⁰ Ardından Veliâht Muhammed, Kamu Yatırım Fonu tarafından 24 Ekim 2017 tarihinde Riyad'da düzenlenen uluslararası bir toplantıda, "ılımlı İslam'a dönüyoruz" diye açıklama yapmış, ülkesini "ılımlı İslam"a döndürme sözü vermiştir. Bu "ılımlı İslâm" açıklamasından sonra Suûdi Arabistan'da daha önce haram olarak ifade edilen "sevgililer günü kutlaması"nın caiz olduğu fetvası başta olmak üzere, kadınların toplumsal hayatta

⁸⁸ Büyükkara, "Suûdi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", 222-223.

⁸⁹ Büyükkara, "Suûdi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", 225-227.

⁹⁰ Timetürk, "Suûdi Arabistan'da Muhalif Prens ve Alimlere Tutuklama". (Erişim 28 Mart 2022.)

“abaye” giyme zorunluluğunun kaldırılması, spor yapmaya izin verilmesi ve nihayet Spor Bakanlığı’nın düzenlediği “iskambil turnuvası” gibi bir dizi açılım peş peşe gelmiştir.⁹¹ Yine Veliâht Muhammed’in reformist politikalarının sonucu olarak ilk kez devlete ait kültür kanalında konserler yayınlanmaya başlanmıştır. Ardından Kral Selman’ın imzaladığı kararnameyle ülkede kadınların ehliyet olarak araç kullanabileceği açıklanmıştır.⁹² Gelecek günlerde “ılımlı İslam” söyleminin Suûdi Arabistan’da başka hangi açılımları ortaya çıkaracağı, bunların Vehhâbîler tarafından nasıl karşılanacağı ve sürece nasıl uyum sağlanacağı gibi hususlar merak uyandıran önemli konular olarak önümüzde durmaktadır.

SONUÇ

Vehhâbilik 18. asrın ortalarında Muhammed bin Abdülvehhâb’ın liderliğinde, Osmanlı yönetiminde olan Arabistan’ın Necd bölgesinde ortaya çıkmıştır. Vehhâbilik, ortaya çıktıktan sonra fonksiyonunu tamamlayıp sona ermiş bir akım değildir. Aksine günümüze kadar etkisini sürdürmüş, son üç asır boyunca bölgede dini, siyasi, sosyal alanlarda değişimlere sebep olmuş ve halen etkisini İslam dünyasının değişik yerlerinde devam ettirmektedir. Vehhâbilik bugün Suûdi Arabistan’ın resmî mezhebi durumundadır.

Vehhâbilik dönemin dini, siyasi, sosyal, askeri, ekonomik, coğrafi şartlarında ortaya çıkan dini-siyasi bir harekettir. İbn Abdülvehhâb, dinin ihya edilmesi ve halkın yaşadığı İslam’ın, Hz. Muhammed ve sahabeler dönemindeki ilk saflığına dönmesi gerektiğini savunmuştur. Onun fikirlerinin oluşmasında Ahmet bin Hanbel, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi selef âlimlerinin görüşleri etkili olmuştur. Ancak Abdülvehhâb, itikad ve amel ile ilgili bazı hususlarda onlardan ayrılarak kendine özgü görüşler geliştirmiştir. Asıl olarak tevhid fikrini odak noktası yapan ve nasların zahirine göre yorumlanması gerektiğini savunan Abdülvehhâb, etrafında bid’at ve hurafe olarak gördüğü dini uygulamalara karşı savaş açmıştır. Tevhid, şirk, bid’at, şefaât, tevessül, tasavvuf gibi konularda çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Bunlara getirdiği yorumları kabul etmeyen kimselerin şirke düştüğünü, dinden çıktığını söyleyen Abdülvehhâb, böyle kimselerin can ve mallarının helal olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla fikirlerini kabul ettirmek için baskı, şiddet ve silahı bir yöntem olarak benimsemiştir. Vehhâbilik metodlarındaki sertlik, katılık ve müsamahasızlık yönüyle Hâriciliğe benzetilmektedir.

Fikirlerini yaymak ve elde etmek istediği dini ve siyasi sonuçlara ulaşmak için siyasi ve askeri destek arayan İbn Abdülvehhâb, 1744 yılında Muhammed bin Suûd’la Dir’iye sözleşmesi olarak bilinen bir anlaşma yaparak bu desteğe kavuşmuştur. Böylece günümüzde halen devam etmekte olan Suûd ve Vehhâbî birlikteliği başlamıştır. Gerekli siyasi ve askeri güce kavuşan Vehhâbîler, kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti’nin İslam dinini yorumlama ve yaşayış şekline itiraz ederek isyana giriştiler. Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, askeri sıkıntılar ve tehlikenin büyüklüğünü tam kavrayamama nedeniyle ilk başlarda müdahale etmekte gecikmiştir. Ancak Mekke, Medine gibi kutsal şehirlerin Vehhâbîler tarafından işgal edilip yağmalanmasından sonra askeri tedbirlere başvurmuştur. Bu müdahale ile ileri gelenleri cezalandırılan ve dağılan Vehhâbîler daha sonra yeniden toparlanmış ve İngilizlerin desteğini alarak Osmanlı Devleti’ne isyana devam etmişlerdir. Bu durum Osmanlı’nın dini bütünlüğünü bozmakla kalmamış, yaklaşık 400 yıl Türk hâkimiyetinde kalmış olan Hicaz bölgesinin tamamen ayrılması sonucunu doğurmuştur.

Kurucusuna nispetle Vehhâbilik olarak isimlendirilen bu hareket, Selef’in yolunda olduklarını söylemeleri, bid’atlarla bozulan dini ilk dönem saflığına döndürmeyi talep etmeleri ve delil olarak sadece Kur’an ve Sünneti esas almayı önermeleri gibi fikirleri ile kendilerinden sonra gelen bazı dini hareketleri ve düşünürleri etkilemiştir. Vehhâbilik Arabistan haricindeki yerlere tesir etmesi ve yayılmasında hac ve ticaret yoluyla ilişkilerin kurulması, ulaşım ve iletişim imkânlarının artması önemli rol oynamıştır. Böylece

⁹¹ Özcan Hıdır, “Suûd için Vehhâbilik’ten dönüş mümkün mü?”, Anadolu Ajansı (Erişim 28 Mart 2022).

⁹² Yeni Şafak, “Muhammed bin Salman ve Reformist Politikaları” (Erişim 28 Mart 2022).

Hindistan'dan Orta Asya, Afrika ve Balkanlara kadar İslam dünyasının çeşitli yerlerinde Vehhâbî etkisi görülmeye başlamış ve buna bağlı olarak yeni dini hareketler oluşmuştur.

Günümüzde Vehhâbîler kendilerini tanımlarken Selefilîği ön plana çıkarmakta olup, kendilerini ehl-i sünnetin tek temsilcisi olarak görmekte ve kendilerine has bir düşünce yapısı geliştirmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla Vehhâbîlik, fıkhîta Hanbelîliğin, itikatta Selefilîğin himayesine sığınmış bulunmaktadır.

Son dönemlerde gerek Amerika önderliğindeki Batılı güçlerin çeşitli bahanelerle Müslüman coğrafya üzerine yapmış oldukları acımasız saldırı ve işgaller gerekse İslam dünyasının kendi içerisindeki gelişmeler Selefi-Vehhâbî düşünce içinde eskiden beri var olan ayrışmaları derinleştirmiştir. Bunun neticesinde Suûdi Arabistan'da yönetime ve rejimin resmi ideolojisi durumundaki Vehhâbî anlayışa muhalif olan Sahve (uyanış) hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareket, İhvan'ın din ve siyasete yaklaşımından büyük oranda etkilenmiştir. Suûdi Arabistan'da ve İslam dünyasında yaşananların etkisiyle günümüzde Selefilîğin, Suûdi Selefilik, Cihadi Selefilik ve Tekfirci Selefilik olarak isimlendirilen üç biçimi ortaya çıkmıştır.

Son dönemde Muhammed bin Selman'ın Veliht Prens olarak atanmasından sonra Suûdi Arabistan'da Vehhâbîlik açısından önemli değişimlerin habercisi olan söylemler ve uygulamalar başlamıştır. Muhammed öncelikle mevcut olan halden "ılımlı İslam'a dönüleceği" açıklamasını yapmıştır. Ardından da daha önce haram olarak ifade edilen "sevgililer günü kutlaması"nın caiz olduğu fetvasının verilmesi, kadınların toplumsal hayatta "abaya" giyme zorunluluğunun kaldırılması, spor yapmaya izin verilmesi ve nihayet kadınların da ehliyet olarak araç kullanabileceğinin açıklanması gibi bir dizi açılım peş peşe gelmiştir. Gelecek günlerde başka açılımların ve reformların olup olmayacağı ve bunların Vehhâbîler üzerinde nasıl bir etki yapacağı takip edilecek konular arasındadır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

KAYNAKÇA

- Abdülvehhâb, Muhammed b. *Tevhid Risaleleri-1*. thk. Abdullah Hanif. İstanbul: Muvahhid Yayınları, 2013.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Târîh-i Cevdet-VII*. İstanbul: Dersaadet, 1891.
- Akdoğan, İsmail - Kalaycı, Rıdvan. "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 1/1 (2014), 152-186.
- Altındaş, Mücteba. "Dinsel Şiddetin Teolojik Temelleri: Hâricî Zihniyet Örneği". *Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu*. ed. Halit Çalış vd. 193-209. Karaman: İslami ilimler Derneği Yayınları, 2017.
- Arıkan, Adem. "Çağdaş İslâmî Akımlar Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (Şubat 2019), 243-300.
- Ataman, Muhittin - Akdoğan, İsmail. "Suudi Arabistan 2013", *Ortadoğu Yıllığı 2013*. ed. Kemal İnat vd. 131-158. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- Ayhan, Veysel. "Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suûdi Arabistan İlişkileri". *Ortadoğu Analiz* 2/23(Kasım 2010), 25-35.

- Baz, Abdulaziz b. Abdillâh. "Muhammed bin Abdilvehhâb". çev. Enbiya Yıldırım. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Ocak 2000), 657-670.
- Bilge, Mustafa L. "Dir'iye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9/374-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bilge, Mustafa L. "Suûd bin Abdülaziz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/578. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Bodur, Hüsnü Ezber. *Dinî İhya hareketi Olarak Vahhabiliğin Doğuşu, Gelişmesi, Sosyo-Politik, Ekonomik Neticeleri*. Erzurum: Erzurum Üniversitesi, Doktora Tezi, 1986.
- Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadî İslam Mezhepler Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Burckhardt, J. Ludwig. *Notes On The Bedouins And Wahabys-I*. London: H. Colburn and R. Bentley, 1831.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suûdi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 209-224.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhâbilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/611-615. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Cook, Michael. "Muhammed bin Abdülvehhâb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/489-490. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çağatay, Neşet - Çubukçu, İ. Agâh. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Dalkıran, Sayın. "Târih-i Cevdet'te İslâm Mezhepleri-I". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* IX/20 (2002), 219-252.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İslam'da Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi*. çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin. İstanbul: 1983.
- Ecer, Vehbi. "Osmanlı Tarihinde Vahhabi Hareketinin Sebep ve Sonuçları". *IX. TTK Bildirileri* 3/1229-1238. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Ecer, Vehbi. *Tarihte Vehhâbi Hareketi ve Etkileri*. Ankara: Asam Yayınları, 2001.
- Emecen, Ferudun, "Abdülaziz bin Muhammed bin Suûd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/193-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Erdem, Süleyman. *Cihatçılar El Kaide ve İŞİD*. İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2016.
- Eyüp Sabri Paşa. *Tarih-i Vehhâbiyyan*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992.
- Fazlurrahman. *İslâm. çev. M. Dağ-M. Aydın*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1993.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.
- Gümüş, M. Sıddık. *İngiliz Casusunun İtirafı*. İstanbul: Hakikat Kitâbevi, 2014.
- Güner, Selda. "Osmanlı Söyleminde Birinci Vehhâbi-Suûdî Hareketi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 17/2 (Güz 2012), 83-100.
- Hıdır, Özcan. "Suûd için Vehhâbilik'ten dönüş mümkün mü?". A. Ajansı Erişim 28 Mart 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/Suud-icin-vehh%C3%A2b%C3%AElık-ten-donus-mumkun-mu/1115783>
- Kurşun, Zekeriyya. "Riyad". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/139-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kurşun, Zekeriyya. "Suûdi Arabistan". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/581-584. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kurşun, Zekeriyya. "Suûdiler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/584-587. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kutlu, Sönmez. "Vehhâbilik". *İslam Mezhepler Tarihi El Kitabı*. ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 479-500. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kutluoğlu, M. Hanefi. "Kavalalı Mehmet Ali Paşa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 25/62-65. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Mekke". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/563-572. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Mekke Emirliği". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/572-575. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Necîb, Ahmed bin Abdülkerim. *Kitapları, Risaleleri ve Fetvaları Işığında Muhammed bin Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*. çev. Ebu Turab Murad bin Abdurrahman es-Sivasi. İstanbul: Kitap Ve Sünnete Davet Yayınları, 2013.
- Öztürk, Selim. "Küresel Terör Örgütü El Kaide'nin Gelişimi ve Ön Plana Çıkan Liderleri Bağlamında Cihad". *Türkiye Ortadoğu Çalışmalar Dergisi* 6/2 (2019), 167-196.
- Al -Rasheed, Madawî. *The History of Saudi Arabia*. London: Cambridge University Press, 2010.
- Robinson, Francis. "Bilgi Bilgi İletimi ve Müslüman Topluların Oluşumu". çev. Zülal Kılıç. *Cambridge Resimli İslam Ülkeleri Tarihi*. ed. Francis Robinson. 274-323. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Nadav Safran. *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security*. New York: Cornell Üniversitesi Yayınları, 1988.
- SDAM, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi. "Suûdi Arabistan'daki İslami Hareketler". Erişim 27 Mart 2022. http://sdam.org.tr/image/foto/2019/06/18/Suûdi-Arabistandaki-Islami-Hareketler_1560857910.pdf
- es-Selmân, Muhammed. *Muhammed bin Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati Ve Bu Davetin İslâm Dünyasındaki Etkileri*. çev. Muhammed Şahin. İstanbul: y.y. , 2009.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964.
- Timetürk, "Suûdi Arabistan'da Muhalif Prens ve Alimlere Tutuklama". Erişim 28 Mart 2022. <https://www.timeturk.com/Suûdi-arabistan-da-muhalif-prens-ve-alimlere-tutuklama/haber-721444>
- Türkel, Rifat. "Etkileri Açısından Vehhâbîlik". *The Journal of Academic Social Science Studies* VI/8 (2013), 699-718.
- Vassiliev, Alexei. *The history of Saudi Arabia*. London: Saqi Books, 1998.
- Williams, Brian Glyn. "Jihad and Ethnicity in Post-Communist Eurasia. On The Trail of Transnational Islamic Holy Warriors in Kashmir, Afghanistan, Central Asia, Chechnya and Kosovo". *The Global Review of Ethnopolitics* 2/3-4, (2003), 3-24.
- Winder, R.Bayly. *Saudi Arabia in the Nineteenth Century*. New York: St.Martin's Press, 1965.
- Wynbrandt, James. *A Brief History of Saudi Arabia*. New York: Facts On File, 2004.
- Yeni Şafak, "Muhammed bin Salman ve Reformist Politikaları". Erişim 28 Mart 2022. <https://www.yenisafak.com/bilgi/muhammed-bin-salman-ve-reformist-politikalari-2805103/kadinlara-ehliyet-ilk-konser-ve-yeniden-sinema-338079>
- Yörükân, Y. Ziya. "Vehhâbîlik". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953), 51-67.
- Yurdaydın, Hüseyin G. *İslâm Tarihi Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.